

Руслан ОВЧАРЕНКО

**ІННОВАЦІЙНЕ НАРОДНЕ ПІДПРИЄМСТВО
(організаційна форма відповідності продуктивних сил і
виробничих відносин на етапі розвитку п'ятого-шостого
технологічних укладів)**

Постановка проблеми. На етапі розвитку п'ятого-шостого технологічних укладів відбувається перехід виду діяльності від репродуктивного до творчого, збільшується частка внутрішньої мотивації працівника у порівнянні з зовнішнім стимулюванням. Одним з найбільш діючих способів забезпечення внутрішньої залученості співробітника у досягнення необхідних результатів діяльності організації є наявність у нього права власності на засоби виробництва.

Внутрішня залученість до здійснення творчої діяльності – величина динамічна, що змінюється під впливом низки факторів, що включають життєвий цикл співробітника і наявність «зворотного зв'язку» у вигляді можливостей задоволення власних потреб як результату діяльності. Внутрішня залученість забезпечується на основі комбінації внутрішнього імпульсу людини з зовнішніми факторами, що сприяють виникненню і збереженню цього імпульсу, тобто передбачають наявність «зворотного зв'язку». Постійно й автоматично діючим видом «зворотного зв'язку» також є право власності на засоби виробництва, що дозволяє продовжити період творчого функціонування працівника, за інших рівних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення залученості працівників у процес розвитку організації вирішувалась в історичній ретроспективі шляхом регулювання відносин власності на засоби виробництва, в результаті чого з'явився вид колективної власності. Ідеологічно, визначена проблема розглядалась в рамках соціалістичних теорій суспільного розвитку, що обумовлено використанням колективної власності в якості інструменту їх впровадження. Найбільшого успіху на шляху розробки колективної форми власності досягли Д. Мід та Л. Келсо.

Зокрема, у 70-і роки ХХ в. професор Кембриджського університету Д. Мід у роботі «Агатотопія: економіка партнерства» обґрунтував необхідність забезпечення участі найманих робітників у власності, управлінні виробництвом, розподілі прибутку, вважаючи, що це в більшій мері забезпечує соціальну справедливість, чим реальна ринкова економіка [1, с. 87].

Практичною основою формування колективної власності працівників послужив також розроблений американським банкіром Л. Келсо план викупу акцій підприємства і передачі їх у колективну власність працівників за рахунок кредитних ресурсів банку чи іншого фінансового інституту – план ЕСОП (Employee Stock Ownership Plan), підтриманий необхідними законодавчими актами державних органів, що надали податкові і фінансові пільги підприємствам, які реалізують визначений план. Так, у США, починаючи з 1974 р., було прийнято 24 законодавчих акта, що забезпечували трасту найманих робітників пільговий кредит для викупу акцій підприємства, відстрочку виплати податків до моменту повернення кредиту, зниження ставки податку й ін. [1]. В цілому, агатотопія Д. Міда та програма ЕСОП Л. Келсо є діючими спробами забезпечити участь трудящих у процесах володіння і розпорядження власністю, спробами пошуку

**ОВЧАРЕНКО
Руслан
Вячеславович,**

кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету економіки Донецького державного університету управління, м. Донецьк.

Анотація: у статті запропоновано модель інноваційного народного підприємства. Проведено порівняльний аналіз моделі з існуючими в історичній ретроспективі варіантами реалізації концепції соціальної справедливості на практиці - моделлю агатотопії Д. Міда і моделлю Л. Келсо (ЕСОП). Проаналізовано близькі організаційно-правові форми для «народного інноваційного підприємства» по типу регулювання відносин власності.

Ключові слова: інноваційне народне підприємство, власність, справедливість, агатотопія, ЕСОП (план участі працівників в акціонерній власності).

УДК 658.589

компромісу між працею і капіталом. Проте, їх недосконалість полягає у недостатньому рівні розмежування праці та капіталу як базових чинників виробництва.

Мета статті. Вищевикладені принципи і закономірності покладені в основу моделі інноваційного народного підприємства, суть і зміст якої доцільно розглянути у вигляді її порівняльного аналізу з існуючими в історичній ретроспективі варіантами реалізації концепції соціальної справедливості на практиці. Вирішення цього завдання складає основну мету публікації.

Виклад основного матеріалу. У табл. 1. представлено модель інноваційного народного підприємства, що пропонується, у порівнянні з моделями Д. Міда й Л. Келсо [1]. Принциповою відмінністю запропонованої моделі від впроваджених раніше є покладена в її основу закономірність, що відображує взаємодію праці і капіталу у відносинах власності. Раніше передбачалося, що як праця, так і капітал дають можливість придбання і володіння власністю. Модель інноваційного народного підприємства передбачає виняткову можливість придбання власності на основі трудової діяльності працівників. Капітал же дає можливість одержання прибутку на вкладені інвестиції, але не права володіння. Таким чином, капітал відокремлюється від власності.

Цей принцип адекватний розвитку продуктивних сил до стану, при якому досягнення необхідного рівня продуктивності праці, заснованого на інноваційному і творчому підході, забезпечується шляхом формування внутрішніх мотиваційних стимулів, що можливо на основі права працівників володіти і розпоряджатися засобами виробництва.

Важливо уточнити, що незалежно від технологічного укладу, право власності працівників збільшує їх залученість у процес трудової діяльності, що підтверджено історичними прикладами і сучасним досвідом впровадження організаційних форм на основі колективної власності. Однак, чим вище технологічний уклад, тим вище значення внутрішньої залученості співробітників для здійснення ними продуктивної діяльності.

А також – менше розрив у рівні знань, вмінь та навичок, необхідних для здійснення кваліфікованого управління, реалізованого на основі права власності. При наявності розриву у рівні кваліфікації співробітників між рівнями управління складно уникнути поетапного відібрання права управління і права володіння власністю вищим менеджментом організації. Цей факт обмежує застосування моделі, що пропонується, в галузях з низьким технологічним укладом тимчасовим періодом, протягом якого працівникам вдається зберегти право власності.

Модель інноваційного народного підприємства характеризується, крім викладеного, дотриманням пропорції максимально можливої нерівності, визначеної на рівні 1:10, що відповідає вимогам ООН для показника, що застосовується при оцінці нерівності на рівні держави.

У рамках цієї моделі, щоб уникнути рейдерського захоплення, існує заборона на дарування акцій, передачу їх у спадщину, а також - володіння акціями в пенсійний період. Тільки трудова діяльність надає право володіння і розпорядження власністю підприємства.

Будь-які види капіталу, що інвестується – як у вигляді фінансових, матеріальних засобів, так і у вигляді нематеріальних активів також не дають права власності. Інвестиції в рамках цієї моделі надають право на одержання доходу, премії, інших видів винагороди, крім тех. який надають право володіння і розпорядження власністю підприємства.

Здійснення процесу керування організацією не має чітко заданої, фіксованої моделі і залежить від об'єктивних факторів: розміру підприємства, що обумовлено межею керованості; технологічним укладом; позицією підприємства в рамках життєвого циклу.

Важливою особливістю інноваційного народного підприємства є частка держави, або муніципалітету у розподілі права власності на засоби виробництва.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей, що забезпечують принцип соціальної справедливості шляхом регулювання відносин власності на засоби виробництва

Критерій	Модель		
	Д. Мід [1]	Л. Келсо [1]	Інноваційне народне підприємство
Взаємодія праці та капіталу	Відносини партнерства, обопільне володіння власністю	Домінування праці над капіталом у відносинах власності	Право власності дає винятково праця. Капітал надає право на одержання доходу.
Умови входу в контексті права власності	Фірма сама випускає сертифікати праці і сертифікати капіталу, що розподіляються між членами партнерства	Працівники викуповують акції підприємства, беручи кредит у банку. Покупці акцій одержують пільговий кредит, що погашається протягом 5-6 років з прибутку.	Працівники при надходженні на роботу беруть кредит у банку, що надає право на частку власності відповідно до займаної посади
Умови виходу в контексті права власності	Сертифікат праці гарантує доход до відходу на пенсію. При звільненні за власним бажанням працівник зобов'язаний здати сертифікат.	-	Ідучи з підприємства, працівник позбавляється права власності, що не виключає введення внутрішньої системи пенсійного забезпечення за узгодженням з колективом
Повнота володіння колективом засобами підприємства	Сертифікати капіталу рівнозначні звичайним акціям, є предметом купівлі і продажу на фондовій біржі, передачі від одного власника іншому	Не допускається продаж акцій на ринку.	Не допускається продаж акцій, передача їх у спадщину.
Агенти ззовні	Власники капіталу		Держава, муніципалітет
Ступінь рівності прав власності при володінні	Сертифікати праці і капіталу розподіляються у пропорції 80:20 Розподіл пропорційний витратам капіталу і праці (заробітній платні)	Не допускається концентрація більш 30% акцій, що надійшли у траст, у руках вищих менеджерів. Акції розподіляється відповідно до трудового внеску працівника безкоштовно	Кожній посаді відповідає фіксований пакет акцій, розрахований з урахуванням рівня нерівності, що не перевищує співвідношення 1:10. При розширенні підприємства пакети змінюються пропорційно
Капіталізація нематеріальних активів	-	-	Заборона. Нематеріальні активи трансформуються в матеріальні у вигляді премій, збільшення частки прибутку, але не дають права власності.
Залучення фінансового капіталу	-	Трастовий комітет одержує у банку пільговий кредит для покупки акцій фірми	На загальних підставах, залучення інвестицій, банківських кредитів
Момент переходу акцій у власність працівника	-	Після погашення кредиту акції переходять у власність працівників фірми.	Акції відразу переходять у власність працівника, однак одержання прибутку починається після виплати банківського кредиту
Умови членства	Притягнуті за контрактом працівники не одержують дивіденди, тому що не є членами партнерства	-	Усі працівники підприємства є членами партнерства

Це обумовлено як інноваційною діяльністю підприємств, так і їх потенційною роллю «точки зростання» у процесі кластеризації регіональної, або локальної економічної системи. Державна участь забезпечує як контроль діяльності такої компанії, так і необхідне сприяння для її розвитку.

Модель інноваційного народного підприємства передбачає виняткову можливість придбання власності на основі трудової діяльності працівників. Капітал же дає можливість одержання прибутку на вкладені інвестиції, але не право володіння. Таким чином, у рамках моделі, що пропонується, капітал відокремлюється від власності.

В цей час в Україні законодавчо формалізовано різноманіття форм власності, характерне для сучасних економік, що мають статус ринкових.

Відповідно до Господарського Кодексу України (ГКУ) [2], ст. 63, в Україні можуть діяти підприємства таких видів: приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності); комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; державне підприємство, що діє на основі державної власності; підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

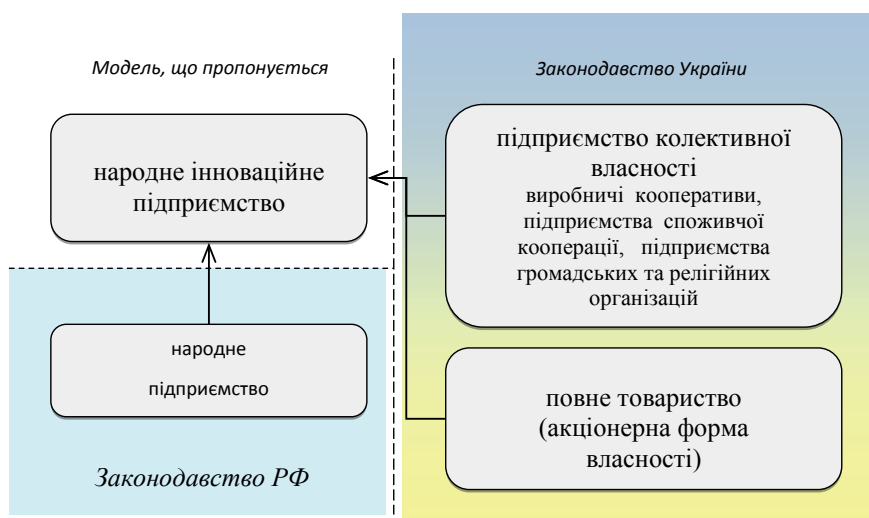

Рис. 1. Близькі організаційно-правові форми для «народного інноваційного підприємства» по типу регулювання відносин власності

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

Для цілей дослідження доцільно розглянути більш детально принципи формування підприємств колективної форми власності, відображені в ГКУ у главі 10 «Підприємства колективної власності» [2], а також – вид господарчого товариства «повне товариство», тому що ці форми є найбільш наближеними до запропонованої моделі здійснення відносин власності на засоби виробництва.

Так, підприємством колективної власності визнається корпоративне чи унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників). Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства суспільних і релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом.

До народного інноваційного підприємства найбільш близькою організаційною формою є виробничий кооператив, діяльність якого відповідно до законодавства заснована на наступних принципах:

- добровільність членства громадян у кооперативі і вільний вихід з нього;

- особиста трудова участь членів кооперативу в діяльності підприємства;
- відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;
- демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень;
- розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової і майнової участі в діяльності кооперативу;
- контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

Більшість із приведених принципів відповідають організаційній формі інноваційного народного підприємства. Виключення складає розподіл доходу між членами підприємства, що здійснюється відповідно до трудової участі, адекватної професійним обов'язкам на займаній посаді.

Створення виробничого кооперативу здійснюється на таких загальних умовах:

- засновниками (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці й особи без громадянства. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, чим три особи;
- рішення про створення виробничого кооперативу приймається його установчими зборами;
- виробничий кооператив вважається створеним і одержує статус юридичної особи з дня його державної реєстрації.

Членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, що досягли 16-літнього віку, які визнають статут кооперативу і дотримуються його вимог, приймають майнову і трудову участь в діяльності кооперативу.

Найбільш істотною відмінністю виробничого кооперативу від народного інноваційного підприємства є положення про те, що громадяни можуть бути одночасно членами виробничих кооперативів, а також членами кооперативів інших типів (споживчих, житлових і т.ін.). Що стосується інноваційного народного підприємства, то участь в його діяльності виключає можливість участі громадян у подібних організаціях.

Крім зазначеного, підприємство акціонерної форми власності, назване «повне товариство», також має загальні риси із запропонованою моделлю інноваційного народного підприємства.

Відповідно до законодавства України, повним товариством є господарче товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені суспільства і несуть додаткову солідарну відповідальність по зобов'язаннях суспільства усім своїм майном. Внески учасників і засновників господарчого товариства мають свої особливості. Так:

- внесками учасників і засновників господарчого товариства можуть бути будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою й іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнове права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, у тому числі в іноземній валюті;
- внесок, оцінений у гривнях, складає частку учасника і засновника в статутному капіталі суспільства. Порядок оцінки внесків визначається в установчих документах господарчого товариства, якщо інше не передбачене законом;
- забороняється використовувати для формування статутного (складеного) капіталу суспільства бюджетні кошти, кошти, отримані в кредит і під заставу, векселі, майно державних (комунальних) підприємств, що відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, і майно, що знаходиться в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом.

Формування внесків повного товариства складає основне розходження між даною організаційною формою й інноваційним народним підприємством. Так, на відміну

від повного товариства, інноваційне народне підприємство передбачає формування статутного фонду за рахунок кредитних ресурсів співробітників, а наявність інтелектуальної власності не дає права викупу акцій у рамках цієї організаційної форми.

Таким чином, можна стверджувати, що інноваційне народне підприємство є організаційно-правовою формою, відмінною від існуючих в цей час в Україні.

Найбільш близько з юридичної точки зору поняттю «народне інноваційне підприємство» відповідає юридична форма «народне підприємство», яка офіційно існує в Російській Федерації. Проте, незважаючи на подібність цієї моделі з запропонованою, вона не є тотожною і запозиченою, тому що причини формування, принципи створення підприємства і режими функціонування мають істотні відмінності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, поняття «народного інноваційного підприємства» відрізняється від інших близьких юридичних форм по наступним ознаках:

– галузевий аспект – народне інноваційне підприємство створюється в галузях 5 і 6 технологічних укладів і є інноваційним по основному виду своєї діяльності. Це не виключає можливості застосування цієї організаційно-правової форми до підприємств 3 і 4 укладів, однак воно потребує конкретизації форм участі працівників у прийнятті рішень. В цілому, забезпечується наступний принцип: чим більш творчою є діяльність в цілому, тим більш адекватною є форма «інноваційне народне підприємство». При цьому ефективність цієї форми буде вище серед підприємств з іншою формою власності, які функціонують в рамках одного технологічного укладу, що обумовлено реалізованим у ньому правом власності працівника на засоби виробництва;

– господарський аспект – підприємство знаходиться в першій фазі життєвого циклу, яка має назву «підйом» (відповідно до моделі І. Адізеса) [3];

– юридичний аспект: рівноправним власником підприємства може виступати держава (у вигляді центральних, регіональних органів влади), а також – органи місцевого самоврядування, що визначається необхідністю контролю інноваційних розробок у ряді випадків, контролю з боку місцевих органів влади у випадку, якщо підприємство є «точкою зростання» на заданій території, або має статус містоутворюючого;

– аспект розподілу власності: учасником підприємства може стати претендент, що відповідає професійним критеріям і вніс фінансовий капітал у сумі, адекватній займаній посаді відповідно до класифікації посад; при звільненні з підприємства працівник одержує фінансовий еквівалент вартості, не зберігаючи за собою право володіння і розпорядження нею в будь-яких формах;

– аспект управління: в залежності від розміру підприємства (фірма «пацієнт», або фірма «експлерент» [4]), управління може здійснюватися як шляхом самоврядування (по типу кооперативу), так і шляхом делегування повноважень органам управління (по типу акціонерного товариства).

Отже, «народне інноваційне підприємство» зберігає тип демократичного управління і призначено для здійснення інноваційної діяльності, що потребує творчого підходу більшості працівників.

Література

1. Проблемы социальной справедливости в зеркале современной экономической теории / [Ф. И. Биншток, Л. И. Ермакова, Н. Н. Коновалов и др.]; отв. ред. Д. Д. Москвина. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 192 с.
2. Господарський Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.
3. Филонович С. Р. Теория жизненных циклов организации И. Адизеса и российская действительность / С. Р. Филонович, Е. И. Кушелевич // Социс. – 1996. – №10. – С.63-71.
4. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров. «Управление развитием организации». Модуль 7. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 328 с.